

IMOTSKI KARNEVAL 2020. KAO POPRIŠTE SVJETONAZORSKIH SUKOBA

Maja Lasić

UDK: 791.65(497.583-37Imotski)“2020“

Spaljivanje dviju čovjekolikih muških figura s figurom djeteta u ruci na karnevalu u Imotskom 2020. godine izazvalo je burne reakcije u društvu. S jedne strane, kao sudionike imamo organizatore i mještane koji su sudjelovali u povorci, a s druge osuđujući stav onih koji su ovaj čin proglasili izrazito barbarskim uz povredu ljudskih prava.

Ključne riječi: karneval; maska; lutka; tradicija; umjetnost

Dakle, skandal sa spaljivanjem lutki istospolnoga para s djetetom i slikom saborskog zastupnika Nenada Stazića na karnevalu u Imotskom izazvao je žestoke kritike javnosti. Etnologinja Lucija Halužan Hačić u Dnevniku Nove TV od 24. veljače 2020. nastojala je objasniti može li se to nazivati tradicijom ili takav čin ipak prelazi granicu. Također ona obrazlaže kako »karnevalske prakse dopuštaju ‘sve i svašta’« i kako je karnevalsko vrijeme, vrijeme izvrtutosti, ismijavanja, satire, lakrdije i raznih drugih pojmova. Spomenula je postojanje dvaju tipova karnevala: »Jedan tip vežemo uz ruralne sredine, gdje

je glavna nit vodilja prvenstveno otjerati zle i mračne sile, zaštititi zajednicu koja taj običaj izvodi«, ali istaknula je u komentaru da »spaljivanje lutki gej para u Imotskom ne pripada u tu tradiciju« (V. P. 2020.).¹

O dva tipa karnevala govori i etnoteatolog Ivan Lozica koji objašnjava kako su protekla mnoga stoljeća, ali saturnalijske, luperkalijske, matronalijske i druge antičke fešte još uvijek postoje sačuvane u karnevalu, a istraživanja ukazuju na samo dva glavna tipa karnevala, koje uvjetno naziva *saturnalijskim* i *luperkalijskim*. »Uvjetno, jer je karneval polisemična pojava koja se nikako ne može svesti na saturnalijsku i luperkalijsku komponentu« (Lozica, 1990: 129).

Lozica dalje pojašnjava razlike između ova dva tipa:

Saturnalijski tip karnevala danas ima dječje priredbe, ophode maškara po kućama, povorku alegorijskih kola i osudu lutke sa spaljivanjem. Saturnalijske značajke lako prepoznamo u kritičkoj ulozi karnevala u društvu, u individualnim maskiranjima i prerusavanjima, gozbama i piću. Luperkalijski tip karnevala prepoznaje se najčešće po grupnom maskiranju u izomorfne kostime načinjene od životinjskih koža. Maskiraju se obično samo muškarci. (Isto: 131)

Etnologinja Halužan Hačić karneval u Imotskom svrstala je u »saturnalski tip karnevala koji kao karakteristiku ima društveno-političku kritiku«. Napomenula je da je u njegovu središtu »lutka na koju društvo ili lokalna zajednica projicira sve ono loše što se tijekom godine dogodilo«. Pojasnila je, također, poteškoće u razvrstavanju na ono što pripada takvu karnevalu i jest dio njegove tradicije i ono što to nije, te dodala da ne postoji ni »instanca koja bi mogla odrediti da je u redu, primjerice, spaliti lutku premijera ili predsjednika neke države, ali ne i lutku istospolnog para. 'Praksa govori da je lik te fašničke lutke prvenstveno bio pripadnik ili simbol neke društvene elite, nešto što je samom puku bilo nedodirljivo iz njihove pozicije, ali ne neka osoba ili, u ovom slučaju, obitelj koja proizlazi iz društva koje ju i kritizira', zaključila je etnologinja«.

¹ Svi citati iz Dnevnika navode se prema mrežnoj stranici: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/etimologinja-komentirala-je-li-spaljivanje-lutki-istospolnog-para-karnevalska-tradicija---595176.html>.

Lozica misli da nema niti jednog suvremenog karnevala koji bi se mogao smatrati isključivo saturnalijskim ili luperkalijskim. On smatra kako postoje karnevali koji u sebi gotovo ravnopravno sadrže značajke obaju tipova što gotovo nikad nisu izmiješani nego djeluju kao dva paralelna karnevala na istom prostoru i u isto vrijeme, pa bi se u takvim slučajevima moglo govoriti o saturnalijskoj i luperkalijskoj komponenti nekog karnevala (Lozica, 1990: 130).

Dakle, etnologinja karneval u Imotskom naziva saturnalijskim, a ustvari radi se samo o saturnalijskoj komponenti karnevala.

Smiljka Jovanović u svojoj disertaciji *Mogućnosti teorijske apropijacije: Karneval i maskarada u kulturi, umetnosti i teoriji* govori pak da su karneval i maskarada pojave i pojmovi koji nadilaze kulturno-društveni kontekst i u djelima brojnih teoretičara postaju teorijske kategorije i koncepti (Jovanović, 2015: 6).

Ona, pozivajući se na Stuarda Halla, ističe kako je tradicija vitalni element kulture, no ima vrlo malo veze s pukom izdržljivošću starih obrazaca. Puno je više povezana s načinom na koji se elemente međusobno povezivalo ili artikuliralo (Jovanović, 2015: 11).

Analogno Hallovu zaključku da je tradicija vitalni element kulture, može se zaključiti i da je lutka vitalni element karnevala ili, kako Lozica ukazuje, da je lutka »neizbježni pokladni srodnik maske« te da je najčešće načinjena od slame, pa joj se sudi i obično je se spaljuje. Smatra da je najvažnija lutka upravo ta koja je kriva za sve i vrlo detaljno i jasno opisuje čemu je sve kroz povijest odnosno tradiciju ta lutka izložena i tretirana.

Ta se lutka najčešće spaljuje, ali to se radi na različite načine. Ponegdje je spaljuju u odjeći, drugdje čuvaju odjeću za sljedeću godinu. Negdje lutku objese pa spale, negdje je objese pa bace u vodu ili objese pa pucaju na nju. Dakako, negdje je i zapale pa bace u vodu. Pucaju na lutku, ali je ne zapale, ili je samo zapale nataknutu na kolac pa je zapaljenu raznesu mačevima (drvenim). Negdje je jednostavno sakriju ili odbace, pa je na Pepelnicu uzalud tobože traže. Lutku se može i pokopati ili spustiti u pod plesne dvorane. Inačica ima mnogo. Lutka može predstavljati muški lik,

što je najčešće, ali može predstavljati i ženu, babu, čak trudnicu. (Lozica, 1997: 226)

Imajući ovakav uvid u tradicijski usud karnevalske lutke, teško bi bilo upustiti se u bilo kakve osude smaknuća lutki istospolnog para na imotskom karnevalu. Lozica dalje pojašnjava kako je lutka negdje antropomorfna, ali da može poprimati i raznolike oblike poput dvoglavog zmaja, pa kako se lutka najčešće izrađuje u tajnosti i čuva od krađe suparničkih skupina.

Lutka prati maškare u ophodima – ponekad je vuku, tuku i zlostavljaju, a ponekad sjedi na kolima poput veličanstvenog proždrljivca ili vinopije sa skrivenom bačvicom u truhu. U nekim krajevima pokladnička lutka je samo dvojnjak kojim se zamjenjuje živi čovjek prije same egzekucije. (Lozica, 1997: 228)

Tradicija maskiranja proteže se kroz povijest hrvatskih karnevala. Lozica izdvaja kao najvažniji pokladni par »djeda i babu« kad je riječ o antropomorfnom maskiranju u ljude: »did i baba, stari i stara, Ćić i Ćićka itd.« (Lozica, 1997: 224). Moglo bi se zaključiti kako je istospolni par na karnevalu u Imotskom svojevrsna parodija na ovaj tradicijski par babe i djeda jer i njih utjelovljuju odnosno igraju muškarci. Lozica uočava srodne likove i drugdje u Europi ističući i njihov edukativni karakter.

Naš djed je obično ljubomoran i progoni babu. Obje uloge igraju muškarci, a radnja njihovog predstavljanja nedvosmisleno je u vezi s plodnošću, dok ih sam naziv povezuje sa štovanjem predaka. Moglo bi se reći kako predstavljanje djeda i babe služi i poduci djece, kao zorna nastava seksualnog odgoja. (Isto)

U knjizi *Izvan teatra* Lozica govori o sličnom »životu« lutke na filmu i karnevalu, pojašnjavajući kako lutke »na filmu 'ginu' u zapaljenim automobilima, pogođenim avionima, ili se bacaju kroz prozore visokih zgrada« (Lozica, 1990: 266). U nastavku navodi primjer paljenja Karnevala u Tijesnom kod

Šibenika pri kojem se spaljuje »kaban« iz kojeg se izvlači čovjek prije samog čina paljenja.

Krste Meštrov vrlo slikovito opisuje taj čin:

Kako je Jure bio lutka od slame ili živo lice, to bi se prema tome rasporedila njegova uloga u igri [...] tada bi se za njega napravio slamnati plašt, ili seljački kaban, ili nešto slično, što bi njegov krvnik mogao da hitro zgrabi i baci na lomaču, dok bi dotični neopazice legao na zemlju, a većina u masi mislila da je zbilja bačen u vatru. (Meštrov, 1964: 57)

Lozica pojašnjava kako taj lik, odnosno Karneval ili Krnjo, preuzima na sebe sva zla protekle godine te kako zna dobiti i aktualno ime koje traje samo u toj sezoni. Njega može predstavljati i živ čovjek koji prije smaknuća, najčešće spaljivanja, bude zamijenjen lutkom – dvojnikom upravo onako kako je opisano u prethodnom primjeru (Lozica, 1997: 12).

Prije potpaljivanja lutki na karnevalu u Imotskom, izrečeno je sljedeće: »Stvarno mi se više vrti od ove kulture smrti, a budući da to moje tilo mori, neka ove godine nakaradna obitelj s djetetom Nenadom Stazićem gori«.

»To su primitivci i Katolička crkva koji idu ruku pod ruku«, komentirao je to spaljivanje SDP-ov saborski zastupnik.

Predsjednik Republike Hrvatske Zoran Milanović oštro je osudio simbolično paljenje. »Tražim njihovu javnu ispriku i reakciju nadležnih institucija, pogotovo jer su događaj gledala brojna djeca i tako svjedočila širenju mržnje i poticanju nasilja«, napisao je na Facebooku.

SDP-ovac Arsen Bauk podnio je kaznenu prijavu.

Ovi primjeri potvrđuju konstatacije Ivana Lozice da povijesna determiniranost karnevala i njegov uvijek podsmješljiv, kritički te oporbenjački odnos prema važećim institucijama često smetaju svjetovnoj vlasti. Navodi kako Crkva zauzima suprotan stav zbog tisućljetnog kontinuiteta i iskustva koji su je naučili mudroj suzdržanosti u pokladnim pitanjima u odnosu na političare koji često reaguju nervozno i grubo.

Vlast im je od ovoga svijeta i njihovo je poimanje povijesti u osnovi linearno: netrpeljivi su prema cikličkoj ideji vječnoga vraćanja istog, koju

pokladni običaji (godišnjim ponavljanjem, ritmizacijom svakodnevice) nastoje podržati. (Lozica, 1997: 12)

Kako se radi o nepoznavanju i neznanju o tradiciji i karnevalskim običajima, razumljive su ovakve osude za koje Lozica nudi odgovor i pojašnjava kako je simbolika vatre, pepela i dima u karnevalu eksplicitno i implicitno povezana sa plodnošću i tumači kao matronalijski utjecaj (Lozica, 1990: 208) i nastavlja:

Tradicijska kultura nije bez dodira s tzv. učenom kulturom. Kao što se usmena književnost ne razvija izolirano od pisane književnosti, nego se s njom prepleće, slično se događa i s folklornim predstavljanjem »utonulog kulturnog dobra«. Umjetnička djela viših slojeva (ponekad samo dijelovi ili samo likovi) nailaze na odjek u narodu, prerađuju se i dalje žive kao sastavni dio folklor. (Isto: 129)

Postavlja se pitanje na temelju reakcija na karneval u Imotskom, je li u Hrvatskoj zaživjela ili se upravo pojačala karnevalska kritika na koju Lozica upozorava ukazujući da poklade nemaju samo zabavni karakter.

Karnevalska kritika pripada narodnoj kulturi, kojoj je svojstveno dvojstvo (upravo ravnoteža) ozbiljnosti i šale: za razliku od narodne kulture, »kultura gospode« smrtno je ozbiljna i ne dopušta baš previše majmunarija na vlastiti račun. Mislim da sumnjičave vlasti nisu sasvim u krivu, jer pokladne ludorije nisu obična rasonoda. [...] Karnevalsko bavljenje politikom u Hrvatskoj je naročito intenzivirano sve većim brojem motoriziranih pokladnih povorki sedamdesetih i osamdesetih godina. (Lozica, 1997: 13)

Smiljka Jovanović tvrdi da se karneval i maskarada baziraju na grotesknom pre naglašavanju tjelesnosti i kako oba ova pojma upućuju na prurušavanja te poigravanja s identitetima, pa čak i na ukidanje hijerarhije kulture, Crkve, vlasti i uspostavljanje specifične politike identiteta i roda (Jovanović, 2015: 21-22). »Najeksplicitnije obrazloženu teoriju Bahtin daje u disertaciji *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjeg veka i renesanse* [...], koja je napisana u vrijeme Drugog svetskog rata, a objavljena dosta kasnije, 1965. godine« (isto).

Ona pojašnjava kako se prije Bahtinovog teorijskog usvajanja pojma karnevala, ovaj pojam dominantno odnosio na karnevalsku svetkovinu, tipičnu isključivo za katoličke kulture od 12. stoljeća do danas. »Također, pojam karnevala imao je i smisao kalendarske odrednice« (Jovanović, isto).

Jovanović govori o vezi između karnevala i umjetnosti, odnosno o dvostrukom odnosu gdje se, s jedne strane, karneval realizira kao specifična umjetnička (književno-muzičko-scenska) forma, a s druge strane, on daje umjetnosti, odnoseći se i na visoku umjetnost, svoje književne, glazbene ili scenske elemente koji »tako postaju idejna izvorišta pojedinih umjetničkih ostvarenja ili formi« (Jovanović, 2015: 6). Obrazlaže nadalje kako je u okvirima teorije pojam karnevala nastao teorijskim promišljanjem mehanizama karnevala, primarno u svrhe njihove primjene u tumačenju određenih pojava i razvojnih etapa u književnosti (isto).

Poznata ludistička teorija koju utemeljuje Johan Huizinga uči nas kako je čovjek *homo ludens*, odnosno biće igre, i kako je igra arhetipska odrednica konteksta iz kojega su nastali karneval i maskerada (Huizinga, 1992: 47). Na temelju ovoga zaključuje se kako je karneval također potreba poput igre odnosno da je svojevrsna nužnost za pročišćenje društva, odušak naroda, puka. Privlačnost i snagu karnevala pojašnjava i Lozica:

Pokladni su običaji kalendarom kanalizirani i planirani politički odušak, godišnje veliko čišćenje zajednice, katarza koja omogućuje novi početak (ili barem privid započinjanja novoga godišnjeg ciklusa u društvu, u suglasju s astronomskim i vegetacijskim ritmom). (Lozica, 1997: 12)

Na važnost i značaj običaja upućuje Lozica govoreći kako ne pripadaju isključivo ruralnoj sredini, već da mogu sačinjavati i direktan kontekst najelitnijih kulturnih tvorevina. Navodi kako različiti tipovi predstavljanja prate običaje poput svadbi ili karnevala, bez obzira na to je li riječ o patricijskoj ili o seljačkoj proslavi (Lozica, 1992: 13). Zaključuje kako je karneval nužna katarzična pojava društva koja čini ravnotežu između ozbiljnosti i šale. Uvažavanjem i razumijevanjem tradicijskog smaknuća Krnje odnosno Karnevala stvara se tolerantniji pristup običaju i potiče buđenje eventualne samokritike.

LITERATURA I IZVORI

- Huizinga, Johan. 1992. *Homo ludens*. Naprijed. Zagreb.
- Jovanović, Smiljka. 2015. *Mogućnosti teorijske apropijacije: Karneval i maskarada u kulturi, umetnosti i teoriji*. Doktorska disertacija. Beograd.
- Lozica, Ivan. 1990. *Izvan teatra*. Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa. Zagreb.
- Lozica, Ivan. 1996. *Folklorno kazalište*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Lozica, Ivan. 1997. *Hrvatski karnevali*. Golden marketing. Zagreb.
- Meštrović, Krste. 1964. *Mosta na Jadranu*. Izdao i umnožio pisac. Zagreb.
- V. P. 2020. Stručnjakinja o skandalu na imotskom karnevalu: »Ovo je nešto sasvim drugačije« (<https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/etimologinja-komentirala-je-li-spaljivanje-lutki-istospolnog-para-karnevalska-tradicija---595176.html>; pristupljeno 7. svibnja 2021.).

CARNIVAL IN IMOTSKI 2020 AS A SCENE OF WORLDVISION CONFLICTS

A b s t r a c t

The burning of two human-like male figures with a figure of a child in their hands at the Imotski 2020 carnival provoked violent reactions in society. On the one hand, as participants, we have the organizers and locals who participated in the procession, and on the other, condemning the attitude of those who declared this act extremely barbaric with a violation of human rights.

Key words: carnival; mask; puppet; tradition; art